

PREDGOVOR

U više od dva desetljeća koliko sam se bavila istraživanjem javnoga mnijenja svoj sam znanstveni interes uglavnom usmjerila na dvije skupine tema: metodologiju istraživanja i socijalno-psihološku pozadinu izbornog ponašanja. Takva znanstvena orijentacija podrazumijevala je, s jedne strane, kontinuirano propitivanje valjanosti istraživanja i provjeru prikladnosti različitih metodologijskih pristupa koji bi, u našim uvjetima, mogli osigurati što preciznije istraživačke procjene. S druge se pak strane očitovala u pokušajima objašnjenja izbornih odluka i ponašanja birača kao najuočljivije i istraživanju najdostupnije manifestacije odnosa javnosti prema važnim društvenim i političkim pitanjima, a koja bi, pod pretpostavkom zadovoljavajućeg istraživačkog kontinuiteta, na mikroanalitičkoj razini mogla pridonijeti boljem razumijevanju procesa oblikovanja političkog javnog mnijenja.

Držim da nije potrebno posebno dokazivati da u suvremenim demokratskim društvima istraživanja javnoga mnijenja imaju važnu ulogu ali i veliku odgovornost. Dobro je poznat potencijalni utjecaj njihovih rezultata na različite oblike i razine političkog odlučivanja, od onoga koji se odnosi na manje poteze razmjerno kratkoročne važnosti ili ograničenog društvenog dometa do onoga koji može imati nacionalni, dugoročni ili strateški društveni značaj. S druge pak strane, ispitivanja javnoga mnijenja neposrednije su povezana s aktualnim društvenim zbivanjima i obično su šire medijski prezentirana nego većina ostalih društvenih istraživanja. Iako izravni učinci javnog objavljivanja njihovih rezultata na političke stavove i preferencije birača još nisu znanstveno dokazani i ni približno toliko prepoznatljivi i jednoznačni kao u pojednostavljenim laičkim interpretacijama, to ipak ne znači da je opravdano isključiti mogući posredni utjecaj; rezultati takvih istraživanja nerijetko postaju važnim dijelom političke i medijske retorike, pa tako i dijelom društvenog konteksta odgovornog za oblikovanje javnoga mnijenja kao determinirajućeg čimbenika izbornog i ukupnog političkog ponašanja građana.

Zbog svoje iznimne političke osjetljivosti i društvene odgovornosti istraživanja javnoga mnijenja moraju udovoljiti osobito strogim metrijskim kriterijima. To osobito vrijedi za predizborna anketna ispitivanja koja su, od svih vrsta društvenih istraživanja, najizravnije izložena javnoj i znanstvenoj verifikaciji. Razlog je vrlo jednostavan – njihove je rezultate moguće lako i neposredno provjeriti službenim rezultatima izbora. Mogli bismo stoga reći da imaju i veliku znanstvenu odgovornost jer pružaju iznimnu priliku za provjeru primijenjenih istraživačkih postupaka te uočavanje mogućih pogrešaka i pristranosti koje mogu umanjiti valjanost dobivenih rezultata. U tom smislu predizborna istraživanja javnoga mnijenja ostvaruju izniman prinos razvitku empirijskih

društvenih istraživanja, osobito ankete kao najučestalije primjenjivane metode (povijest moderne ankete i počinje s predizbornim istraživanjima), a postala su i općim mjerilom valjanosti anketnih društvenih istraživanja te presudnim čimbenikom njihovog javnog i znanstvenog kredibiliteta.

Svjesni visoko postavljenih metrijskih kriterija, ali i potaknuti izazovom osmišljavanja sve boljih istraživačkih pristupa, istraživači javnoga mnijenja s vremenom su razvili složenu metodologiju zahvaljujući kojoj u mnogim slučajevima postižu tako precizne istraživačke procjene da njima mogu predvidjeti izborne rezultate i s manjim odstupanjima od standardne ili teorijski očekivane pogreške. Jedan od najvažnijih problema istraživanja javnoga mnijenja riješen je već sredinom prošloga stoljeća razvojem matematički konstruiranih, probabilističkih anketnih uzoraka čime je u fazi planiranja istraživanja uklonjena mogućnost pristranog izbora ispitanika kao potencijalno najvažnijeg razloga nedostatne validnosti istraživačkih rezultata. Nemali je prinos ostvaren i razvitkom dijagnostički valjanog istraživačkog instrumentarija te pronalaženjem prikladnih postupaka obrade i prikupljanja podataka zahvaljujući kojima se pogreške mjerenja, kao i neki drugi izvori pristranosti u realizaciji istraživanja, mogu svesti na gotovo zanemarivu mjeru.

Usporedno s usavršavanjem metodoloških pristupa pojačalo se zanimanje za istraživanja javnoga mnijenja kao moguć izvor podataka koji bi, uz rezultate primjene eksperimentalnih i nekih kvalitativnih metoda, mogli pridonijeti razumijevanju procesa oblikovanja javnoga mnijenja i empirijski utemeljenom objašnjenju izbornog ponašanja te proučavanju društvenih pojava i procesa koji se barem djelomice mogu sagledati na temelju stavova i očekivanja javnosti. Time istraživanja javnoga mnijenja donekle nadilaze uobičajeni pragmatizam utemeljen na opisivanju raspoloženja javnosti i predviđanju izbornih rezultata te osim prevladavajuće stručno-deskriptivnih, u nekom dijelu poprimaju i znanstveno-analitičke atribute.

Iako su znatno pridonijela razvoju znanstveno utemeljenih anketa te omogućila obuhvatnije proučavanje različitih oblika društvenog i političkog ponašanja, istraživanja javnoga mnijenja još se suočavaju s nekim metodološkim problemima koji ni nakon dugotrajnog eksperimentiranja s različitim modalitetima planiranja i provedbe istraživanja, kao i brojnih analiza nedostatne valjanosti pojedinačnih istraživačkih rezultata, ipak nisu zadovoljavajuće riješeni. Riječ je pretežno o teškoćama koje proizlaze iz reakcija potencijalnih ispitanika i samo su u manjoj mjeri pod mogućim nadzorom i utjecajem istraživača. To se odnosi ponajprije na vrlo značajnu autoselekciju potencijalnih ispitanika, nastalu uslijed visokih proporcija odbijanja ankete te učestalog uskraćivanja odgovora na osjetljiva anketna pitanja (poglavito ona o namjerama glasovanja na izborima) zbog čega čak i najkorektnije planiran anketni uzorak može u realizaciji

postati značajno pristranim, a istraživačke procjene značajno odstupiti od stvarnoga stanja u populaciji. Što se predizbornih istraživanja tiče, dodatni je problem uobičajeno velika izborna apstinencija – zbog koje se rezultati istraživanja na uzorku cijelog glasačkoga tijela mogu značajno razlikovati od stvarnih izbornih rezultata – a za koji još nije pronađeno jedinstveno rješenje, podjednako pouzdano u različitim izbornim situacijama i društvenim okruženjima. Takvi dugotrajni metodologijski problemi (od kojih neki, poput odbijanja ankete, s vremenom postaju sve naglašeniji), kao i oni koji tek nastaju s pojavom novih istraživačkih pristupa (npr. uporabom interneta kao anketnog medija), neprestano zahtijevaju nova metodologijska istraživanja, to više što se rješenja koja dobro funkcioniraju u određenoj političkoj i općedruštvenoj situaciji u nekim drugim okolnostima mogu pokazati nedovoljno prikladnima. Snažna kontekstualna determiniranost javnoga mnijenja ujedno je i razlog zbog kojega jednom utvrđeni obrasci oblikovanja javnoga mnijenja i izbornog ponašanja ne moraju vrijediti u ostalim društvenim i izbornim situacijama te stoga, u svrhu iole opravdanog uopćavanja, također zahtijevaju kontinuirane istraživačke provjere.

Planirajući sadržaj ove knjige nastojala sam što je moguće iscrpnije obuhvatiti metodologijske probleme s kojima se suočavaju istraživači javnoga mnijenja, osobito u hrvatskim uvjetima u kojima se, inače dragocjena, svjetska iskustva ne mogu u svakoj prilici izravno primijeniti. Tako je u prvom dijelu knjige obrađen širok raspon metodologijskih tema, od mogućnosti i ograničenja znanstveno utemeljene evaluacije predizbornih istraživanja, odbijanja ankete suradnje, uskraćivanja odgovora na pitanja o namjerama glasovanja i definiranja učinkovitih postupaka prepoznavanja skupine „vjerojatnih glasača“ pa sve do specifičnih pitanja i iskustava povezanih s provedbom izlaznih anketa te uporabom telefona i interneta kao anketnih medija. U drugom je dijelu nekoliko studija slučaja u kojima sam, iz različitih istraživačkih perspektiva, pokušala rasvijetliti odluku birača i njihovo ponašanje u određenim izbornim situacijama, bilo da je riječ o parlamentarnim ili predsjedničkim izborima bilo pak o referendumu o priključivanju Hrvatske Europskoj uniji. S iznimkom dvaju poglavlja preglednog karaktera, u ostalom dijelu knjige interpretirani su izvorni istraživački podaci od kojih je većina prikupljena u sklopu znanstvenog projekta istraživanja javnoga mnijenja u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar.

Osim teksta o internetskim istraživanjima koji sam napisala za ovu priliku, sva su poglavlja utemeljena na znanstvenim člancima objavljenima u časopisu *Društvena istraživanja* u razdoblju od 1992. dio 2008. godine (bilješke o izvorima navedene su pri kraju knjige). U nekima od tih članaka kao suautori su surađivali moji kolege prof. dr. sc. Goran Milas, prof. dr. sc. Ivan Rimac, Stanko Rihtar, dr. sc. Ivana Ferić i doc. dr. sc. Dragan Bagić kojima zahvaljujem na dopuštenju da ih uvrstim u knjigu. Pojedini

članci (studije slučaja) za ovu su priliku samo neznatno izmijenjeni, a neki temeljito prerađeni te dopunjeni recentnom literaturom i novom empirijskom građom. S tim u svezi posebno zahvaljujem istraživačkoj agenciji Ipsos Puls i njezinoj suradnici Mirni Cvitan koji su mi omogućili uvid u neke svoje novije istraživačke podatke te svom negdašnjem asistentu doc. dr. sc. Ivanu Balabaniću na dragocjenoj pomoći u pripremi tih podataka za ažuriranje nekih poglavlja knjige.

I na kraju: zašto sam odlučila ponovno objaviti već objavljene, makar i dijelom prerađene radove? Za tu odluku imam nekoliko (nadam se opravdanih) razloga. Prvo, držim da, sabrani u jednoj publikaciji, ti radovi omogućuju obuhvatniji i sustavniji uvid u različite metodologijske probleme te neka od ostalih važnih pitanja istraživanja javnoga mnijenja. Drugo, riječ je o vrlo dinamičnom istraživačkom području, pa neki od prije objavljenih članaka, da bi zadržali spoznajnu aktualnost, zahtijevaju dopunu novim istraživačkim podacima i iskustvom. Treće, vjerujem da i studije koje su povezane s odlukama i ponašanjem birača u već prošlim izbornim i društvenim situacijama i dalje mogu biti zanimljive kao dio slike hrvatskih demokratskih procesa. I četvrto, možda i najvažnije, nadam se da će objavljivanje ove knjige biti poticaj za nove analize i studije o tom važnom ali, u našim uvjetima, znanstveno ipak prilično zanemarenom području društvenih istraživanja.